

Vestnik.

Znanstvena priloga „Zori“.

Na ta list se posebej ne naročuje. — Izhaja vsaki mesec 15. dne.

Štev. 2.

V Mariboru 15. februarja 1873.

Tečaj I.

Narava in civilizacija.

Ivan Tavčar.

„Narava je človeku zmiraj sovražna, in kar sozida si v znoji svojega obraza, kar si postavi s trdom, to razdrobijo mu njene hudobne moči.“ Tako pojô razni pesniki, tako zdihovali so stari v davno preteklih vekih, in tako kričalo se bode vsekdar. In kakor poet malokedaj vgone resnico, se mu tudi tu ni posrečilo, čeravno bi ne hoteli reči, da govori čisto golo neresnico. Ali je res narava najhujša sovražnica naši omiki, našim delom in če ne, v kaki zvezi je vsaj z našo civilizacijo? Težavno je odgovoriti takemu vprašanju.

Civilizacija podobna je mogočni reki. Izpod malega hriba izvira ponižen studenec. Kje je sedaj še njegova moč, njegova groza? Pa polagoma in polagoma narašča, jemlje v sé druge vode, nosi na hrbtu težke ladje, goni tovarne, dokler se ne vrže v velikanski krasoti neizmerjenemu morju v naročje. Kak nedolžen izvir, a kako mogočen izliv! Mali vir, ako nima na okrog suhe, ilnate zemlje, vsahne v žejnih tleh. Napelji ga le v nevidno močvirje, navodi ga morda samo na suhoten travniček — in ni ga več, izgine. In tudi potok, tudi reka, zaide lahko v peščeno stepo, kjer se zgubi v razbeljenem pesku. Veliko moč ima torej narava, ona rodi studence in čisto v njenih rokah so na izviru; če ne privošči jim dobre, kamnite struge, vsahnejo, se vsuše. Ali naša primera še ni dokončana. Potok nastane reka, mogočna, valovita, kot živa žila vsekrepke narave vali se naprej. Gorje človeštvu, kadar prepluje svoje bregove, srdito plane čez nje, pohlepne cvetoča mesta, rodovitna polja spremeni v plitva jezera in močvirja, požira človeška življenja in ne mene se nikakih zakonov voli si razdirajoči tek. Tu je narava v svojih nazih, koščenih močeh! Pa tudi človek ne počiva. Z bistrim svojim umom koplje gototni vodi pravilno strugo, jo obkleplje s trdnimi bregovi; njeno divjo

moč porabi si v prid, moči in redi ž njo svoje livade, vodi jo na mlinška kolesa, jo spreminja v koristen sopuh in tako dalje. Kjer bilo je poprej razdrtje, puščava, tam so sedaj pisani vrtovi in v mirni, prej tako razburjeni gladini zrejo se krasna mesta in na njenem hladilnem obalu sprehajajo se v sreči in zadovoljnosti bogato meščanstvo.

V kaki zvezi je torej narava s civilizacijo? Kakor nam daja prve studence mogočnih voda, tako je tudi pričetek civilizacije dar narave, dar obnebjaja, pod katerim živimo. Tudi omika razvija se po gotovih zakonih, po teh se je rodila, po teh napreduje in po teh se bode dopolnila. Več je zakonov, ali glavni izmed njih izgovoril je Tomaž Buckle nekako takole: Narava ima pri rojstvu olike in omike vedno in povsod sila vpliva ali ako ji ne pomaga viša, duševna moč, ki je v človeku samem, le-ta ni v stanu dobro odgojiti novorojenega otroka, ampak ga podivjači, podvrže svojim elementom.*) Ako prenesemo ta zakon v prejšnjo primero, rekli bi: Narava rodi kakor studence tudi prvo civilizacijo, ali ta naravna civilizacija vsahne kot slaboten vir v tleh, ali pa narase v srdito reko, katera vdarja čez bregove, ter razsaja med človeštvom.

Da bolje umemo, razvijmo tu teorijo, po kateri se je morala pričeti civilizacija. Ta nam pove, da omika, vsaj njeni pričetek, je sad bogatstva. Kjer dala je človeku zemlja toliko pridelka, da je pri vsakdanji potrebi spravljal še v žitnice, to je, da nakupičilo se je toliko tvarine, da živelo se je ž njo nekoliko udov človeškega rodu, katerim ni bilo treba s znojnim obličjem puliti trnja iz tal: tedaj nastala je prva olika, tedaj nastal je stan učenjakov, stan modroslovcev. Civilizacija je hčerka nebeškega duha, hčerka misleče duše. Dokler se ni mislilo, dokler se niso napenjali možgani, toliko časa ni se rodila omika. Ali kako bi mislil, če nima kraj, kjer živim, najpotrebnejše hrane, ako moram danes pospraviti šotore, da bi si poiskal plodnejih okolice, kjer ima živina obilo piče, kjer je množej divjačina, da se ložje zalezuje, ložje pobija. Kdor ni nikjer doma, kdor lazi v vednem boji za kruhom, nima ne časa, ne radosti premišljevat, od kod da je, kaj da je njegova prava naloga in ali je več kot živina, katero pōdi po senožehtih. Prva surova ljudstva so toraj nomadje, loveci ali pa ribarji. Danes so tu v travnati stepi, jutro vže drugej ob ribopolnih rekah in potem zopet dalje v širnem gozdu, na lovu za divjačino. Človeštvo je v prvotni surovosti! Živi samo za-se, brez sočutja za trpečega brata, hlepi le po boljših pašah, boljšem lovu. Še le s poljedelstvom pričelo se je svetiti — ker to ima v družbi bogatstvo. Ali tudi ono ne rodi olike, če ni tako plodno, da bi si napravilo blaga. Kjer je vsak od zora do mraka pri delu, kjer je vsako oko s strahom uprto na nebo, da bi mu

*) Buckle: Zgodovina civilizacije na Angleškem.

prvi oblaček ne posul njiv z morilnim ledom, v takovih krajih, ko živi človeštvo danes do jutra, pač ni mogoče, da oživila bi se olika sama ob sebi. Tu sem mora priti iz tujega, tu sem mora jo zasejati dobrotna roka; ali vendar boče le počasi okrevala, zakaj maternega mleka nima — bogatstva. Če je vsakoletna žetev tesno zvezana z narodovim blagostanjem, če je edina dobra letina porok življenja, edina slaba pa ravno tako gotov pogin čez zimo — ondi ni napredka. Kako drugače je bilo v Egiptu, tej stari zibeli stare omike. V poletji, ko je bliščeči Sirij obsejal večno nebo, razlil se je Nil čez bregove. Ako imel je tedaj samo 8 vatlov globine, vedelo se je z nezmotljivostjo (vsaj učila je to mnogoletna skušnja!), da se boče v jeseni pičlo želo; če pa je globočina presegala 14 vatlov, prerokovalo se je z dobrim vspehom, da bodo letos stebli zdihovali pod težo klasov.*) Kako prijetno življenje imel je tu polja sin; brez strahu, brez skrbi tekli so mu dnovi. Nikedar ni bila ploha izpod neba (Egipet leži v krogu večno jasnega neba), nikedar mu ni raztolkla toča setve, nikedar ne vžgal blisk očetove kože! Lahno se je živelo. Tu bila so tla, iz katerih je morala pognati krasna cvetlica omike.

Vse to pa spričuje, da prvi začetek civilizacije je čisto odvisen od zakonov naravnih. Kjer natorna moč bolj plodno dela v osrčji zemlje, kjer poplačuje setev stoterna žetev — tamo je iskati domovino svetovne civilizacije. Rodovitnost zemeljska pa je podvržena svojm zakonom. V severji, kjer so tla z večnim ledom pokrita, kjer je sneg navaden gost in kjer da zemlja malo ali prav nič pridelka, tamo je človek revež, tamo je surovost doma. Ne le, da mu tla ne dajo ničesar dá je odkazan le na žival, katera zaide tu sem in katero je teže loviti, kot pa z gotovim plačilom obsejati rušo, ima pa tudi tudi še to nadlogo, da mora veliko več jesti, kot pa prebivalec bolj vročega neba. Mraz je oster gospodar: prebavi prej kot vročina siti želodec. Zatorej mora biti v severji meso, ko zadostuje v jugu vže rastlina. Tudi obleke tirja zima več, ko pa gorko poletje. Uborni Lap ima toraj slabo bodočnost! Malo pridelka, težje si ga pridobi, kot pa bogati Azijat — ali potrebuje ga pa več: tedaj mora [bolj trdo delati vže tedaj, ako si hoče ohraniti samo vsakdanje življenje.

Bolj če se odstranjemo severnemu mrazu, bolj raste naravna plodovitost, bolj se manjša vsakdanja človekova jed, več se prihrani, več pridelava. Led severni se taja, zemlja pričenja zeleneti, po malem sicer ali njena rodovitost se narašča in narašča, dokler ne dozeže verhunca v mnogobrojnih rastlinah gorkih trop. Bolj ko pripeka solnce, bolj je leno telo, bolj počasi se razvija življenje. Tedaj zadostuje pa tudi manj živeža, da-

*) Wiljem Draper: Zgodovina duševnega razvitka v Evropi.

tel in riž namestjujeta meso. Ta dva nadolžna pridelka dobita pa se skoraj brez truda; prvega ponuja narava v svoji divjosti, drugi tirja le malo obdelavanja, ali rodi pa v taki obilosti, da se pri vsakdanji potrebi spravlja že za slabša leta. Ko se ubogi severjan plazi po ledu za belim medvedom, ko stavi življenje v nevarnost, kadar pleza po strmih skalinah za gnejzdami polarnih ptic, leži sin bogatega jutra v senci širokih palm, ter počiva v sladki zavesti, da dela narava krog in krog brez plačila za njegovo blagostanje. Na belem dnevu je toraj, da v severji se ni devalo v shrambe, ampak da je pomanjkovalo, ko so se jutrove dežele gostile v obilosti.

(Dalje prih.)

Pajdaš, bér.

R. B.

Na vzhodu krasne naše domovine pri ti Slovincih živi beseda pajdaš, pajdašiti, pajdaštvo; slovníčarji so si glave belili hote razozlati to jezikovo prikazen ter poskusili iskati podstatje v koreniki i, kakor Metelko in šče nekteri za njim, toda taki poskusi niso ničesar razvedrili, ker dotični razkladniki niso imeli dovoljane širine in globočine v vednostnem obodu potrebne na razkritje raznih jezikovih skrivnostij. Vsaj oblika pajdaš že sama po sebi ovaja nekoliko izurjenemu strokovnjaku nemožnost korenike i in nijeno slovansko narečje nima kaj podobnega pokazati, tudi ne samostavov: idee, idaš. Kdor kani v slovenščini jezikosloviti, treba mu je znanja vseh jezikov, katerim je slovenščina sosedja, in kateri so v dotiki ali celo pomešani z našim bilí in šče so. Tem mejašem in pomešancem prištevamo v drugi vrsti Magjare, kateri prilomastivši v krasne panonske planjave razrinoli so deloma naše rojake, deloma pa tudi med sabo pomešane obdržali, in ravno iz tega razloga je treba vsakemu jedrnejšemu jezikoslovcu ozirati se tudi na magjarščino, ktera preobilne zaklade slovanske hrani in rabi v svojem slokem in mršavem jeziku, in sicer mnogo take tvarine, takih izrazov, ktere že so slovanska narečja zapravila: bajnok, Zauberer, naše je bilo: bajnik, bujnok, Weidenmulkäfer, iz slovenskega bujnik, patvarnok, Rechtspraktikant, iz sl. potvornik, a jim služijo za dično imenstvo. Naša naloga je in mora biti, da, kakor že je naš prvi učenjok Miklošič dostojno učinil, pomagamo tudi mi svetu razgrnoti naše častne draginje rabljene kot svojino in lastnino od nadutih pustinjakov Arpadovcev, in potem da vzpet si vrnemo svoje lepote slečene magjarskega bekeša.

Pravilo o slovenskosti vелеva: kolikor menje je ktera beseda razširjena in znana v slovanskih narečjih, toliko večja sumljivost o njenem tujstvu, toliko strogi pretres se zahteva o nji.

Páriz-Pápai slovar navaja: pajtárs, pajtás — socius, sodalis, a dr. Ballagi Mórov od 1867 l.: pajtás (a. m. (isto kar) bajtárs), Kamerad, Mitgeselle, Kumpan, in: bajtárs, 1) Waffenbruder, Kampfgenoss, Kamerad; 2) Leidensgefährte. Pajtás se po takem opira na pajtárs, a ta na bajtárs, in ta samostav je sestavljen iz besed baj in társ. Baj, Kampf, sl. boj, magjarščina namreč rada naš o spreminja v a: raj — roj, záb — zob, bab — bob, ganaj — gnoj, vajda — vojvoda, akna — okno, dajka — dojka, in társ, Genosse, sl. tovaruš, tovariš, tovarš in odtod skrčeni, társ, tedaj bajtárs — bojni tovarš — Kriegskamerad. Pomniti je, ka je Magjar najprvlje od nas si vsodil boj, prilagodil ga svojim ustom davši mu obliko baj, takisto társ iz tovaruš, in potle je zložil sestavljenko bajtárs, pajtárs, pajtás, in odtod smo si mi vzposodili pajdaš. Tako se je vršilo z besedo falat, pars, Magjar si je prisvojil naš samostav plat, ker pa soglasno skupino navadno razkrajja vmestivši samoglas, kakor p. v ganaj — gnoj, tedaj iz plat, palat in odtod falat, zbog p v f primerjaj fuszujka iz pasulj.

Včasih je naše blago debelo in globoko zavito in zamotano v magjarsko bundo, da je težko istega slovenskost razpoznati: darancs, doronc, garangy, göröngy, göreny, gör, rög — gruda. V magjarščini se gostoma menjata d in g, tore darancs - garangy, göröngy, gy se stavlja namesto d: gagy, Schmaus, sl. god, mirigy — stl. vréd', vulnus, nsl. vreden — brandig, tedaj garangy, göröngy — garand, görönd, n je samo zbog okrepa in lepoglasja vstavljen, tedaj görönd — göröd, ö razstavlja soglasno skupino v magjarščini, dakle göröd — grüd in pridevši odvrženi a, glasi se grüda — gruda; v gör je odbit d in končni samoglas a, a rög ima prestavljena soglasa.

V magjarščini jako obširno rabljeni samostav bér, Lohn, Zins, Sold, Miethe; bérnök Pächter, Miether je naša lastnina; č. ber, Nehmen, berce, Nehmer, berna, Steueramt, berně, Steuer, bernik, Steuer-einnehmer; slovenski brati, berem-jemljem: koliko berete za mešo? (Ljutomer), berih, Kollektant, bernja, Kollektur, bernjsko vino, Kollekturwein; pol. biera, vzetek (pri kartanji), biernia Steuer, biernik, Steuereinnehmer. Ballagijev slovar navajajoč bér pristavlja: (v. o. bir), t. j. primerjaj bir, česar vendar samega ni najti; srb. bir, Kollektur des Pfarrers, nsl. bir, Kollekte, Abgabe, bira, Gattung, zbirca Kollektur. Zbog oblike primérjaj podbir v Halozah. Biró, Richter, bir-alni, kritisiren, richten, iste korenike. Zaradi pomena priravnaj sl. sod iz so — dъ iz so — dê-ti, zusammenfügen, d v tem pomenu opravičuje samostav prid-pri — dъ = pri — dê-ti. Sta-

roslovenščina javlja pobir'k', collectio, pobir'čij, vectigalium exactor; rus. pobírčij, Zolleinnehmer, in birčij, Peiniger im Gericht. — Jasno se tore vidi naščina besede bér in bir.

Opazka k spisu „Ma-“

v I. števil. „Vestnika“.

Ad vocem „ustje“: Popačenke so tudi: ogrskoslov. „geske“ Nagy Navod 50 = jestje, kakor dolnjelužičk. „jesée“ in „jeséeje“ množn. žensk., ter s predstaviteljo gornjeluž. „něsě“ žensk. Ofenloch „Pful Slovn. 1073, 1177, semo tudi češk. „nistěj“ in „nistěn“, ker se ne more niti na *évíz* Jungm., niti na *uétiti* Zeitschr. f. vergl. Sprachf. XXI, I. nasloniti, priravnaj rusk. „ustije“, srbsk. „usti“ množn. žensk. in poljsk. „uyscie“ Ofenloch. srbsk. „usti“.

O. Caf.

Rimski zgodovinpisec

Caius Sallustius Crispus.

Davorin Valenčak.

(Dalje.)

II.

Salustijev značaj.

Način mišljenja in ravnanja kakvega pisca v zvezi z njegovim dejanskim življenjem je v najožje dotiki z njegovimi spisi, se vedoma ali nevedoma v njih popolnoma izražava: to pa velja za staro dobo še bolj nego za novejšo časa in za Salustija morda bolj ko za mnoge druge. Zanimivo je tedaj opazivati, kakor v celej prirodi stvari jedna na drugo uplivajo, kako jedna drugej svoje moči in lastnosti vriva in vtiska, kako tekoče od čvrstih, mehke od trdih, mlajše od starejših, sploh slabeje od močnejših hoté ali nehoté v sebe marsikaj primati ter v sebi nositi morajo. Kédo nebi vedel, kako lahko se v vosek vsaka podoba vtisne, kako voda vedno obliko posodve prima, v koje se vliva?

Ravno to isto velja pa tudi za nas ljudi ne samo gledé našega života, ampak še mnogoveč gledé našega dubá. Zatore smo tudi pri Salustiju videli, da se nad občen značaj svojega naroda in svoje dobe delj časa videzno nikakor vzdignol nij: slavohlepen in častilakomen kakor drugi dá se zavleči taj, kjer je Rimljanom od nekdanj čast in slava cvela; vseobčno pregrešnost je morda zaničeval, njejnim zapeljivostim pa je

ravno tako malo ušel, kakor skore vsi drugi; vladajoče stanove črtel je z ravno tistoj pravicoj in tistoj krivicoj, kakor so drugi to delali.

Te hibe so sicer njegov značaj kalile, dušne (nравstvene) smrti pa mu niso zadale. Mnogoveč mu je bil čas dan se iz brezdna pregrešnosti oteti; pa ne samo čas, ampak tudi pomagajoč ročaj v tem, da mu je osoda čutiti dala, ka njegovo doondašnje prizadevanje deloma brez vspeha ostati deloma pa jako hude nasledke za njegovo pošteno ime pri sovremenikih in potomkih imeti mora. Zakaj njegovi visoko mereči nameni, v državnih oblastih bog ve kakove časti doseči, izpolné se le v malej meri pahnovski ga v trpljenje in nevarnosti; svojej pregrešnej poželjivosti nij smel neopažen streči kakor mnogi drugi, ampak moral je občutljivo sramoto in kazen za njo pretrpeti. Le bogatstvo si iz pogube minljivega posvetnega blagá otme ter ga mirno vživa. Tako sta mu lastna osoda pa tudi posilni pad velikega dobrotnika olagšala in dosti pripomogla pôt, po kojem je do onda hodil, zapustiti.

Premišljujočemu to promeno v svojem življenju, ki je s onim države in naroda toliko sličnosti in sorodnosti imelo, ter želečemu k zmagi boljemu delu v sebi pripomoči moral je, ko je za zgodovinopisje odločivši se svoj predmet si odbral bil, v tistem trenutku tudi celi način, kako ga razumeti, kako si ga misliti in pa ton, kako ga iz— in obdelati ob enem sam od sebe priti. In kakor se mu je usled tega, kar je prej rečeno bilo, čisto naravski prisposodabljanje tedašnjih s prejšnjimi boljimi časi, bistvo in napredno gnanje močij, ki so takovo promeno napravile bile, tako rekoč za obdelovanje vsililo, tako naj bi plod njegove nove delavnosti tudi v svojej obliki mogoč bil, nekterim v kazen, drugim v svaritev, njemu samemu pa v pomirjenje služiti, kojega je v tem iskal, da je poleg koristi za druge tudi na svoj stari vzor (ideal), neumrljivost svojega imena, mislil in to na blažiji način ko pred s dušnimi deli doseči si prizadeval.

Da bi pa tem nameram zadostivši posebno na duhove čitateljev namenjeni mogočni vtisk napravil, zato ni bil pač nobeden ton, nobeden izraz prikladniji, ter razen tega dušnemu razpoloženju pisca primerniji ko oni, čijo najbistvenejšo lastnost najkrače imenovati znamo ostrino.

Ostro vrezavajoč, vestno preiskavajoč ter pretehtavajoč na tenko, sodeč točno ter odločno, označavajoč resnično, nikir boj nemešajoč niti jih prelivajoč, takov je Salustij v vseh svojih mislih, takov v vseh svojih besedah.

Zakaj pa je med tem, ko je druge toliko strogo in ostro sodil, sam s seboj, kedar je bila priložnost, tako blago ravnal? Kako je mogel, če mu nij spoznanja samega sebe in ljubezni do resnice menjkalo, v vvodu Katiline svoje notrnje bitje „insolens malarum artium“ — neuko hudobnih zvijač — imenovati ter le „ambitio“ — častilakomnost — kot začetnico svojega slabega imena naprej rinoti?

Takovo prizanašanje samemu sebi v primeri s strogoj pravicej o sodbi črez druge se mu je po pravici britko očitalo in se res takovo ravnanje nikakor odobravati nemore; zna se soditi, da bi bil ne samo bolje ampak tudi pametnejše storil, ko bi bil o svojej mladosti čisto molčal namesto da njo je s luknjičastim pajčolanom pregrnul. Ali z druge strani pa vendar nimamo pravice mu tolike razumnosti odreči, ka nij vedel, zakaj je sploh sam o sebi in pa kako da je do zgodovinopisja prišel, govoriti hotel, in tako se da onemu prejšnjemu nasproti drugo vprašanje staviti, kaj bi bil pač svet neki rekel, ko bi bil, sam sebe k ogrlinu pripenši, svojo sramoto uvekovital? Res pa je obžalovanja vredno za čitatelja, naj tudi malo za pisateljevo osebo mara, da nij bil pisec celó čist in nedolžen nasproti rečem svoje dobe in da nij mogel, delo skončavši od samega sebe reči, kar Katonu na jezik polaga (Cat. 52. 8): „qui mihi atque animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius lubrici male facta condonabam,“ — ker nisem bil sebi in svojemu sreč za ljubo nikdar nobenega prestopka si dopustil, nisem lahko drugega poželjivosti hudobij prizanašal.

Ta hiba nij brez nasledkov ostala gledé načina pisave. V njej se poleg prej hvaljene ostrine ne kaže zmirom čistim dušam lastna dostojnost, ampak čisto nekakva posilnost in trdost, češče menj prirodne grobosti ter živečnosti čustva nego proračunjene silovitosti, menj pravične jeze nego razdraženosti.

Ko bi pa kedo misliti hotel, da se Salustij širokousti in hlina, da s svojim grajanjem drugih lastno krepost povzdigovati kani in da je za tega del, navlašč stvar pretiraje, tako na debelo slikal, nebi to bilo nikakor opravičeno, ker se pri njem zato nikir niti sledu ne najde. Celó protivno pa nij niti v starej niti v novejšej dobi nikdo dvomil, ka jo Salustij zmirom popolnoma zadene in ka so njegove vesti in razsodbe gledé i stvari i oseb zgol resnične.

Če se tedaj madež, ki iz nekoliko pokaljenega srca, kakor smo malo prej omenili, izvira, odbije, ostane v njegovih spisih toliko prave ter zdrave in jedrnate istine, da vsaki, kateri skrbno preišljene izreke, pristojno za njim preišljuje, natenčnost zdravega opazovanja občudovaje osupne.

Ta sposobnost se mu pa nebi nikakor bila mogla v tolikej moči ohraniti, ko bi mu bil vihar strastij duhá in sreč cvet pomandral. Gotovo se je z leti njegova volja za nrvstvenost okreščala: on nij padal ampak se vzdigaval. Mi pa ne smejemo možá prošlosti po tem, kar je nekđaj bil, ampak ga moramo soditi po tem, kar je bil postal.

Kratko pred izdanjem njegovih spisov bili so Cezarjevi spominki (commentar) na svetlo prišli, prvo popolnoma dovršeno zgodovinsko delo Rimljanov, katero dela globoko ter veleznamenito zarezo v razvitku Rimskega zgodovinopisja, ker nedvojbeno počima dobo najlepšega cveta, strinjajočega se

sploh z najvišjoj dovršenostjoj ostalih kosov slovstva. Tako je bila tedaj Salustiju slava, med velikimi Rimskimi zgodovinopisci prvi postati, izmeknena, a zato mu nij nemogoče bilo isto veličino, samo da na drugi način doseči. Zakaj Cezarja posnemati mu nij bilo mogoče, ko bi mu bila to tudi lastna posebnost dopuščala, ker je razmerje med njim in pa njegovim predmetom čisto drugo bilo ko pri onem.

Zarad tega poišče si med svojimi Rimskimi predniki nobenega celó dostojnega vzgleda v zgodovinopisju naiti nemogši, drugih vzorov, izbravši si zato Grke in sicer po soglasnej sodbi starih zvedencev pred vsemi Tukidida (Thucydides). Koliko sreče da je pri tem posnemanju imel, o tem pravi zveden sodnik (Bernhardy Grundriss der Röm. Litt. II. izd. p. 537) takole: „V vseh ozirih je bil Salustij prvi umetnik v Rimskem zgodovinopisju, koji se Tukididu v namerku (Penzenz) in poznavanju duhov primeriti da; ako ga pa nemirni ton, mehkočutna obsena (Färbung) in pa daglost dužoznanske slikarije nesličnega kažo, je te razloček ravno tako v narodnosti kakor v bistvu predmeta utrjen.“

Vendar s početka Salustijevih spisov niso po vrednosti cenili deloma iz strankarskega sovraštva, ki je še dolgo pozneje živo bilo, deloma iz različnosti okusa v pisavi, koji je bil celó nenavaden in poseben in delj časa je, kakor se zdi, dobra šega zahtevala, da se mu pisava ravno tako kakor obnašanje pretirano graja. Veleli so mu zdaj „novator verborum“ zdaj zopet grabež Katonovega govora, najdelj so mu pa očitali, kar se s lepim posnemanjem Katona, tega protivnika grščini in trdega Rimljana, nikakor nevjema, da vleče njegov jezik jako na grško kopito.

Natenčna preiskava je pa, prave in odlične posebnosti Salustijevega zloga (stila), koje so onakovim blodnjam povod davale, polagama nje do dobrega razjasnivši, v svoje zavetje vzela, ter kakovo krivljenjenje in grajanje večidel pobila. Napčnost, povsod grecizme vohati, se je vmeknola, ker so sprevideli, ka je Salustij grčke zgodovinopisce, posebno Tukidida, in pa grčke govornike točno proučivši, res mnogo njihovih vrlin si prisvojil, ka je pa, če je včasi posamezne stvari iz njih povzel, tiste večidel na čisto poseben način predelal, pa tudi ne samo te dele ampak sploh ves svoj govor skore skoz in skoz v prav starorimsko, sodržaju primerno, obleko skrojil. Najlaglje je naravno njegova skržena kratkoča vsakemu v oči vdarjala; dvoumno ga hvaleč so mu za tega dela rekali „subtilissimus brevitatis artifex.“ Na njegovem vseskozi naznanilnem ter trdnem izrazu, koji rad najprimernejšo besedo in po mogočnosti prosto, najblžnjo sklad (constructio) rabi, pri tem se pa ob enem s pripravnoj menjavo v obliki utrudljive jednoličnosti izogiblje, na njegovih s čvrstimi potezi osnovanih opisih, na njegovih ostro vrezanih, velečesto v protistavkih se promikavajočih, nikoli obširnih in tako rekoč nadležnih periodih, na vsem

tem niso večkrat znali zaradi lastne plitve površnosti mnogo druga hvaliti nego kratkočo, o kojej je še celó svoje grčke vzore presešel.

Čim bolj so pa že v starem veku se učili razumevati, v čem prav za prav zgodovinopisna umetnost obstaja, čim bolj so, tudi dognane posebnosti njejno pravico priznavši, uvidjali, ka pisee, ki nobenega posnemanje ne dopušča, zato vendar vzoren biti more, tim bolj so razumni možje njegovo neprecenljivo vrednost spoznavali in Kvintiljanovo pravično čislanje, katero poleg njegove nepotmitjene kritike tim večo veljavo ima, kakor tudi kratka pohvala Tacitova (Ann. III. 30): „C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor“ imajo gotovo večo tego nego protivne sodbe inih. (Kóneec prih.)

Narodne priče, navade, stare vere.

Priobčuje v izvirnem govoru Mat. Valjavec.

Kuća i gospodarstvo.

16. Gda se k o k o š i ali purice ali druge domače ftice zlegneju pa se prvi put na dvorišče nosiju, onda mora on, koj nosi, oči stisnuti i ne sme tak dugo odpreti, dok vsako pišee iz frtuna na zemlju položi, drugač bi vse poerkalo. U Posavini.

16. Ako hoče gdo imeti hudoga k o k o t a ali purana, samo naj mu dá na Štefanje malo prpra ali paprike i nigdar k njemu strajnski človek ne bu smel dojtí, kajti bi mu na glavu skočil. Var. Toplice.

17. Konjari gda hoću da bi jim se k o n j i gizdavo držali, namažu jim vrat i hrbet s cajunkom od oprave gauženjaka; gda pa bi radi, da bi jim brzo išli, namažu njim vuzde vučjom maščom in mesom. Veliju pak ače gazda kojih kojnov vumre pak ače su ga kojni radi imeli i ače ga oni na grobje voziju, da jim je tak žal za njega, da tak teško vleču kak najtežeši trh. Koprivnica.

18. Kočiši navek gledaju, da dobiju meso kojega obešenjaka, ar vele, da su jim k o n j i jako lepi i debeli i nigdo jim nemre nigda naškoditi. Vukovci.

19. K o j n je jako človeku pogibelen, kajti saki den dve vure misli na človečju smrt pak gda on tak misli, ako bi onda človek k njemu došel, taki bi ga vubil. Po Medjimurju.

20. Ako su komu k o n j i plašlivi pak ako hoče, da mu ne budu, onda mora žahara za konec privezati i prek puta prepelati, onda se more voziti kak god dalko, ne budu konji plašlivi. Židovinjak.

21. Kad se galženjak obesi i kad vre dvanajst vur visi, dojdeju oni koji hočeju imati dobre k o n j e, pak mu odrežeju od gač dole na kraju

komaček canjčeca pa kad dimo dojdeju, strgaju ta canjčec in daju konjem jesti. On konj koj to pojê postane jako debel i brz ali jako rad grize pa kad ga gazda proda postane ov konj pri kem je jé, tak suhi, da za nekuliko tjednov ferkne. Varaždin.

22. Ako hoče gdo imeti debele konje mora iti pak naj od galženjaka funt mesa šeme pak naj dá konju tri dane o pol noči, onda mu se konji zdebeliju, ali galženjak hodi ga na šaki dušni dan natepat za svoje meso, a on ne sme niš govoriti frtal vure. Ako onda se več glas ne čuje, onda mora reči: dajti bog zveličonje, i onda se več glas ne čuje. To tak hodi tri dušne dane i saki put mora tak reči. Var. Toplice.

Imena za „oče.“

Grki, Latini, Italjani, Francozi, Nemci in Angleži imajo edno isto poznamenovanje za „oče“ naimer: Πατήρ, pater, padre, père, Vater, father, kar označuje rodnika, den Ernaehrer — pitarja. Stari Judi še imajo: atta, akka in, apen, api, s katerimi besedami se vjemajo slov. ot, otec, atej, japa, japica. Pri Grkih se tudi najde: tata in v švajcarskih narečjih zraven: Atli tudi: Tatli. Sanski. akka še je ohranila edina bolgarščina: ako, oče, kakor: japa, japica le poznajo Horvati in sosedni Slovenci.

Bolgari še rabijo: bašta = batja — baća, Rusi: batja, tudi Staročehi. Korenika je sanse: bhata, nutrire, tedaj v pomenu enaka besedi: pater, zato: bhata, vojak, to je človek, ki za živež služi enako besedi Soldat, Söldner, človek ki služi za sold.

Znamenita so poznamenovanja za oče pri Frizih na otocih danskih. Koch*) piše v svojem potopisu: „Sogar die allergewöhnlichsten Dinge, die beinahe in ganz Europa ziemlich gleich lauten, nennen die Friesen der verschiedenen Inseln und Küge ganz verschieden. So heisst zum Beispiel der Vater auf Amrum: „Aatj, auf den Halligen: „Baba“ oder „Baabe“, auf Sylt: „Foder, in manchen Kügen des festen Landes: „Täte“, im „östlichen Theil von Föhr: „Oti.“ Toda Frizi imajo s Slovani obča poznamenovanja, in ker se oče pri njih veli tudi Baba; in mi to besedo najdemo v bolgaršč. baba, srb. baba, babo, babajko rusk. babaj, babajko, v persinsč. bábâ, ital. babbo, ter je ta beseda vlastnina indogermanščine ali arjanščine, in Turki in Tartarje so si jo izposodili od Persinov, ona torej ravno tako ne spada med tujke, kamor jo je slavni Miklošič postavil, kakor ne batja. Ako je baba, mater, naša, tudi: babo in babajko, vsaj Frizi vendar niso nikdar s Turki, Tartari prišli v dotiko.

*) Die Menschen und Inseln der Herzogthümer Schleswig Holstein von J. G. Koch II. 62.

Polabski Slovani so očeta imenovali: lola,*¹) pri štajerskih Sloven-
cib še: lola pomenja: deda. Korenika je: lal, exhilarare, teda jim je
oče bil veselje, radost, primeri sansk: nandinī, hči iz korenike: naud
exhilarare, dalje lat: avus, avia, s katero besedo se vjema slov: uj,
ujee, ujna iz: avere, čestiti, pozdraviti enako besedam: at, ot, atej,
otec, sansk: at, venerari.

Če so: japa, babo in batja slovenska imena, gotovo tudi malo-
rusk: nano, pater, nena, mater, srbsk: nana mati, bolg: neni, stareji
brat, ki je bil po staroslovanskem pravu hišni gospodar. To ime se vjema
z italj. nonno, Grossvater, bavarski Nunn, vsaka stareja oseba, srednje
lat: nonnus, nonna, madžarsko in tursko: nene, mater, major frater,
vel soror je tore sopet iz indogermanskega jezika izposojena, ker Ita-
ljani in Bavari niso nikdar delj časa občevali z Madžari razven v bojnih
pohodih, in ti so bili tako neprijazni, da gotovo ni se jim sljubilo poz-
namenovanj roditeljskih od njih prijemati.

¹) slavobolg. lelia, matris soror, gršk: λάλια, patruus, albanski: ljalj, pater.

Italjanščina in slovanščina.

D. T.

V italjanščini je dosti slovanskih besed, gotovo po občnji slovanskih
Venetov in Karnov. Navajam jih le nekoliko.

chieppino, Scheinheiliger, srbsk: klapiti, scheinen; kl se v ita-
ljanščini vtopi v: chie, primeri: chiericale = clericale.

gora Graben, polsk: gar, luknja, slovašk: garat, jarek.

gitatta, der Wurf, slov. hitati, werfen, tugi $\frac{1}{2}$ italj. jezik spremen-
ja v: g, primeri: gearchia = hiarchia.

briga, skrb, slov. briga, staroslov: brešti, curae esse, litovsk: bir-
ginti; skrbeti.

gomilo, Ellenbogen, slov: komol, komolec, idem.

liscezza, polierte Glaette, slov: lisk, lešč.

schianto, Gerassel, Knarren, staroslov: šentati, knarren.

slogare, verrenken, slov: slok, sločiti,

smuciare, schlüpfen, slov: smukati, smuknoti.

mazza, Schlaegel, slov: macelj, ruski: macovat, schlagen.

tafferugia, Geplapper, rusk (dial.) tabarit, govoriti.

tallo, Zweig, rusk: talie, vejice, protje.

gala, Streifen, polsk: gala, šara.

doga, Daube, slov. dōga.

mena, Handel, slov: mena, Tausch, Wechsel.

rovedo, Dorngebüsch, slov: robida.

manza, liebe, rusk: minca, ljubezniva.

lande, Heide, Flur, staroslov: lendina, novosl. ledina.

guida, Führer, slov: vedem, führe. Pred naglasnim *v* v besedah iz tujščine sprijetih italjanščina predstavlja *g*, na primer *guardiano* iz nemškega: *Vardein*, *guindollo*, iz nemšk. *Windeln*, *guastare*, iz *vastare*, *gnado* iz: *vadum*,

bandalo, dummer Schlingel, horvatsk: *budalo*, staroslov. oblika: *bandalo* — *bondalo*.

ciurmare, bezaubern, slov.: *čarati*, *čarmati*.

tarsia, Geizhals, štirskoslov: *trzek*, *geitzig*, *trzuk*, *Geitzhals*.

vettone, Zweig, slov. *betva* in *vetva*.

moto, Schlamm slov.: *moten*, *trüb*, starosl.: *mont*, *blato*.

Ko bi hotel kok italjansk učenjak sestaviti venešk idiotikon, bi gotovo v njem našli slovanskih besed.

Jezikoslovske črtice.

D. T.

Župan.

Župan, rusk. *vestis* genus, polsk: *župan*, litovsk: *župonas*, imam jaz za praslovansko besedo. Korenika je: *žup*, sanskr. *gup*, tegere, *candere*, *suere*, *custodire*, *servare*, iz katere je staroslov.: *župište*, *župilište*, *sepulerum*, *conditorium*, polsk. *župa*, *salis fodina*, sansk: *gôpa*, gršk: *γοπή*, *specus*.) V besedi *župan*, *vestis*, teči pomén pokrivala, des Schützensden, Bedeckenden, primeri: *rakno*, *vestis*, *raka*, *sepulerum*, iz korenike: *rak*, *condere* *conservare*, *hala*, *halina*, *vestis*, iz: *haliti*, *condere*, tegere. Italjansko: *giuppa*, venetsko: *zupon*, francosko: *jupe*, srednje in gorenjenemšk: *gippe*, *juppe*, *joppe* so tore iz slovanščine, in sicer slednje iz one dobe, ko še glasnik *g* ni prestopil v *ž*, *juppe* in *joppe* pa je po prestopu glasnika *g* v *j* nastalo, primeri: *jut*, *Jott*, za: *gut*, *Gott*. Prvotni glasnik *g* je tudi v slovanščini večkrat prestopil v *j*, zato najdeš v česč: *jerab*, *žerav*; in *j* prelazi v *ž*, zato: *Jud*, *Jid*, *Žudia* in *Žid*, *juriti* in *žuriti*, česk. *jadnij* in *žadnij*. Latinski letopisci 11stoletja so pogosto pisali: *Jupani* mesto: *Župani*, teda se je ime: *župan* nekda tudi moglo izgovarjati: *Jupan*. *Župan*, *comes*, značiti zna tore: *custodiens*, *conser-*

*) Sem spada menda tudi slov.: *žepno*, der Krater, Höhlung, Vertiefung, gotovo tudi *žop*, Westen-Rocktasche.

vans, der Schützer, Hütther, primeri: pán, iz korenike: pâ, tueri. Slovansko: župán iz gotinskega: siponeis, discipulus, domicellus, izpeljavati je neumno, ker siponeis je dečak, ki k rodbini, „sippe“, spada. Drugo koreniko pa ima srbski župa, terra aprica, slov. župnik, sonnig gelegene Wiese, župelec, scarabaeus, in sicer, ta znači: urere, flagrare sansk: gup, urere, župelec bitore bil scarabaeus splendens.

Taves.

Neimenovani pisatelj popisajoči božične običaje belih Kranjcev v Koledaru društva sv. Mohora 1870. str. 64. pripoveda, da se volkodlak, vampir, v ondašnji okolici veli: taves. Jeli je to ime slovansko in v kakošni sorodnosti stoji z britanskim: teúz, Gespenst, Irrwisch, teúzgwâd, Vampir? Sem še bi se dale za primero postaviti novogorenjenemšk: dâns, nord. obis, euphemični izrazi — za hudirja, menda tudi keltski dus, dusii, incubi (August. Civ. Dei XV. c. 23. Isidor, Orat. VIII. cap. 11. Ni li kje beseda: taves, prišla od nemšk. Kočvarjev k belim Kranjcem?

Kant in gumba.

A. B.

Bistroumni modroslovec Kant je imel v svojej mladosti jako slab glas; starejši kot je prihajal, bolj je njegov glas oslabeval. Njegovi poslušalci so se mu torej, kolikor je bilo mogoče, bližali, ker tisti, ki je bil kakih osem stopinj od govornika oddaljen, ga že skorej razumeti ni mogel. Dijaki, kateri so si hoteli njegova prednašanja zapisovati, sedeli so le v prvih klopéh. Kant pa je imel navado, na nje gledati, in navadno je tistega posebno ostro gledal, ki mu je sedel nasproti. Ta je bil nekaj časa nek mlad gospod, kateri je imel na svojej suknji gumbo odtrgano, pa si ni vzel toliko časa, da bi si jo zopet prišil. Kant ga je neprestano gledal, in posebno ono mesto, kjer je gumbe manjkalo, opazoval med celim prednašanjem ter nikamor drugam gledal. Kmalo potem dal si je dijak novo gumbo prišiti in se v šoli spet vsedel na navadno mesto. Zdaj je bil pa Kant celo uro ves raztresen, spodtikal se večkrat med svojim prednašanjem in vsi njegovi dokazi bili so brez prave zveze med sebo. Po dokončanem prednašanji dal je dijaka k sebi poklicati, in mu je rekel, da že nekaj časa opazuje, ka je brez gumbe na suknji. Dijak mu je naglo daljni govor prestrigel in ga prosil odpuščenja, ker je bil tako dolgo neskrben, da si ni dal gumbe prišiti. „Ne, ne,“ odgovori Kant, „tega nikakor ne mislim, nego želim, da gumbo zopet odstranite, ker me moti.“

Drobnosti.

J. P.

— Mesto Čikago (Chicago) v severnej Ameriki je bilo — kakor znano — 15. okt. 1871 razve malega dela pogorelo, a uže do okt. 1872 bilo je z novič in mnogo krasneje postavljeno. Škoda, ktero je požar provzročil, bila je, vsaj na poslopjih, tedaj za eno leto dnij popravljena. Prebivalcev šteje mesto 367.396.

— Romunskih židov hoče 40.000 — 45.000 v severno Ameriko preseliti se. Jih zastopniki v Londonu in Parizu prosili so vlado severne Amerike za 200.000 oralov zemlje po znižanej ceni.

— Nemcev so šteje zvezane dežele severne Amerike (Uniteds States) lani: 1,690.000, za 200.000 duš menj nego Ircev; časopisov nemških je ravno tam izhajalo nad 100.

— Na Zürich-skem univerzitetu bilo je l. 1872 ze vsem 469 slušateljev vpisanih, med temi 110 slušateljic (81 medicinaric, 28 filozofovk, 1 juristka). Med slušateljicami je več nego polovica Slavjank.

— Znani Gustav Rasch, dopisovatelj „Politikin“, méni dvoje del izdati: eno o evropskih Turkih, drugo o Srbih pod naslovom: „Der Leuchthurm des Orients: Serbien und die Serben“. Obe deli izideta v Pragi. —

Književni vestnik.

J. P.

1. Pogled na slovensko književnost preteklega leta 1872 kaže nam v nekterih strokah nove prikazni. Naučna literatura pomnožila se je z deli: „Prirodopis rastlinstva“ in „Prirodopis živalstva“ (s podobami), obeje prevod z nemškega, izdala „Matica“ v Ljubljani. Kdor težavno razvijanje naučne književnosti pri zaviranih v obrazovanosti narodih pozna, temu se prevajanje ne bode čudovito dozdevalo; ono daje vsaj početek in povod samostalnim delom. Zasluzna knjiga, vsega čislanja vredna, srednja med naučnimi in podučnimi, je delo: „Kupčija in obrtnija, Denar in blago“ (F. Kočevarja), važna v našej literaturi gledé na predmete kakor gledé na rěč (nomenklaturu). Jako zaslužno delo, ker rabno učenim in srednjim šolam, je J. Jesenka „Občna zgodovina“. J. Pajka „Izbrani spisi“ so prenatisek (se ve da tudi popravek) uže preje anonymno prijavljenih jegovih političkih, gospodarstvenih in naučnih spisov. Slovenska poezija in „lepa literatura“ v ravno minolem letu razve „Zore“ in Stritarjevih „sonetov“ nij ničesar posebnega in večega prikazala.

Posebni del — kterih število in naštevanje tu nikakor nij popolno niti namen temu pregledu — književnost slovenska lani nij baš mnogo proizvela. Večina slovenskih spisov spada k drobnim, fragmentaričnim kosom različnih znanostij,

priobčevanih v mnogih časopisih, ktere je „knjiž. vestnik“ v št. 1. uže imenoval. Sredotočje literarnega delovanja Slovencev bilo je: novinarstvo, znamenje, da se Slovenci sedaj najbolj za svet, tirjatve novega, modernega časa zanimajo, in da je pri njih praktičko življenje nadvladalo abstraktno, literarno — znanstveno, uzorno jih delovanje. V tem se vidi verna slika sedanjega našega narodnostnega delovanja.

2. Književnosti slovanskih narodov.

Hrvatska literatura se marljivo obdeluje. Pred kratkim je izišla „Rad-a“ 21. knjiga, časopis „jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti“. „Starine“ (4. knjiga), od iste akademije izdane. „Matica dalmatinska“ je izdala „Narodni koledar za 1873“, kterege sodržanje hrvatski listi jako hvale. Ista „matica dalm.“ pomogla je k izdaji „Marta posadnica ili pad Novgoroda“ od Matij. Bana. To delo se je uže predstavljalo, a kritika si je o njej zelo navzkriž. — Ivan Trnski, izvrstni hrvatski lyrik, prevel je Grillparzerjevo tragedijo „Valovje mora iljubavi“ (Des Meeres und der Liebe Wellen), ktera igra se ima v Zagrebu v kratkem prestavljati.

Srbsko „učeno družtvo u Beogradu“, izdaje svoje glasilo: „Glasnik“ (35. knjiga) z zanimivim sodržanjem.

Naše čitatelje opozorujemo na krasni hrvatski beletristični list: „Vienac“, kteri tedenski izhaja in na leto 6 for. stoji, ker je vsakemu našemu obrazovanemu človeku treba z najbližim sorodnikom našega naroda, s Hrvati, temeljito seznaniti se. O drugih slovanskih literaturah drug čas.

3. Ozir na književnosti drugih narodov. Literatura novogreška je jasno zrcalo političnih nazorov naroda novogreškega. Prebivajoč na zemljišči kakovih 900 št. milj obsegajočem šteje ta narod nekaj črez eden milijon ljudij *) (slovensko zemljišče obsega blizo 500 št. milj. z 1,300.000 prebivalcev), a se smatra potomca starih, klasičkih Helenov, o čem povestnica seveda drugače sodi. Zato leži (bolj ko treba) ves jegov dušni obzor v staroklasičkej greškej preteklosti, ktera pa ima svojo popolno ceno za svojo dobo, ne za sedanjo. Književnost novogreška (v tem nekoliko podobna italijanskej) bavi se skoro izključivo s preteklostjo in z razlaganjem in nabiranjem ostankov in proizvodov starega sveta. „Študije o helenskem teatru“, „o životu Grekov od vzetja Carigrada do dnešnjega dne“, „pravoslavna greška vera“, to so bili priljubljeni predmeti novog. literature preteklega leta. Tudi imena časopisov spominajo stariuskega svetá: „Parnas“ (časopis za zabavo in poduk), „Atenėj“ (literarno-arheološki list), „Eskuláp“ (medicinski časnik), „Eho pravoslavnih“ (cerkveni list). Veljavo pri njih ima samó, kar spomina starodavnih klasičkih del — tedaj kar je oddaljeno živemu govoru in mišljenju živega naroda. Na potrebe sedanjosti, modernega sveta se literatura novog. samo toliko ozira, kolikor je največa sila.

Zato pa je izrek nekega temeljitega poznavatelja novogreške literature resničen, da ona nijma skoro nič modernega, nič originalnega pokazati. Kako prozaičen je pak ináče Novi Grek!

*) po štetvi l. 1870: 1,457.894.

Pis.

Popravek. Pod „jezikoslovskimi črticami“ (Cize, Čulok, Skobernjek) je zadnjič izostal podpis D. T.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Martin Jelovšek.

Tisk in založba Narodne tiskarne (F. Skaza in drugi) v Mariboru.